

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

БОЛГРАДСКАТА ГИМНАЗИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ПЕЧАТ

Никола Караиванов

Болградската гимназия или Народно централно училище в Болград е първото българско средно общообразователно училище. Без да има официално решение на Министерство на образованието на Румъния, това средно училище тогава се знае между българското население с името “Св. св. Кирил и Методий”. Рядко в изворите и дописките във възрожденския печат се среща и наименованието Централно училище “Св. св. Кирил и Методий” в гр. Болград.

Болградската гимназия играе важна роля в живота на формиращата се българска нация в последните две десетилетия на турското иго – от 1858 г. до 1878 г. Гимназията е учредена на 10/22 юни 1858 г. с правителствен указ (хрисовул), издаден от княза на Молдова Никола Богориди и е открита официално с учебни занятия на 3 май 1859 г. Идеята за основаване на българско средно училище в столицата на бесарабските българи е родена по времето на Кримската война 1853 – 1856 г.

За откриване на Болградската гимназия активно съдействат такива видни възрожденци, като Георги Раковски, Сава Радулов, Иван Иванов – Калянджи и болградските първенци Панайот Греков, Георги Минчев и др. Срокът на обучение е 7 години – 3 години прогимназиален курс и 4 години гимназиален курс. Директори на Болградската гимназия в разглеждания период (1858 – 1878 г.) са видните български възрожденци Сава Радулов, докторът по философия Димитър Мутев, д-р Георги Миркович, д-р Васил Берон, Теодосий Икономов и Павел Теодорович, а учители са: Васил Попович, Димитър Ялболов, Киряк Цанков, Васил Стоянов, Иван Гошев, Димитър Агура и др.

Преподаването в гимназията на всички предмети (с изключение на езиците и румънска история) се извършва на български език. По своята организация, учебни планове, състав на преподавателското тяло и материална база Болградската гимназия за своето време е на европейско ниво. Гимназията играе ролята и на културно-просветен център в последните години преди Освобождението, благодарение на откритата през 1861 г. към нея печатница, в която на български език са отпечатани 65 заглавия на български книги и учебници, 2 списания и 2 български вестника. В училищата на различни краища на поробена България използват учебници, отпечатани в Болград.

Учениците на Болградската гимназия се възпитават в национален дух, сред тях

проникват националноосвободителните идеи. Ученическото дружество "Събуждане", основано през 1872 г., развива активна културно-просветна и революционна дейност. Много от възпитаниците на гимназията в Болград вземат участие в редовете на Българското опълчение (1877 – 1878 г.).

Болградската гимназия дава първите политически, военни, културни и просветни дейци на България след нейното освобождение: Димитър Греков, Александър Малинов, генерал-полковник Данаил Николаев, генерал-полковник Георги Тодоров, генерал-лейтенант Иван Колев, генерал-лейтенант Георги Агура, генерал-лейтенант Атанас Назлъмов, майор Олимпий Панов, академик Александър Теодоров-Балан, проф. Атанас Тинтеров и много др.

Цел на настоящото съобщение е да се изясни как въпросите, свързани с Болградската гимназия – нейното създаване, функциониране и проблеми – са отразени по страниците на българските вестници и списания от появата ѝ през 1858 г. до освобождението на България през 1878 г.

На първо място трябва да се подчертае, че възрожденската преса отбелязва акта на създаване на Централното училище в Болград. На страниците на сп. "Български книжици" е публикуван текстът на целия указ (хрисовул) на княза на Молдова Никола Богориди от 10/22 юни 1858 г. Указът за създаване на Централното училище (Болградската гимназия) съдържа следните глави: 1. Общи положения. 2. Учебни предмети. 3. За управлението на училището. 4. За длъжностите на директора. 5. За помещението (сградата – б. а.). 6. За устава. 7. За библиотеката. 8. За науката. 9. За професорите (учителите – б. а.). 10. За приемането на юношите в училището. 11. За длъжността на родителите. 12. За правата на юношите. Този документ е подробен и разгърнат устав за функционирането на гимназията¹.

Откриването на учебните занятия в Централното училище в Болград става тържествено на 3/15 май 1859 г. На многолюдното тържество речи произнасят свещеник Никифор Петров и първият директор Сава Радулов. Събранието е отразено в голяма и подробна дописка, отпечатана в две части на страниците на "Цариградски вестник" от май-юни 1859 година². Авторът на дописката Сава Радулов подробно разглежда предисторията на създаването на Централното училище в Болград, а също така и съдържанието на правителствения устав (хрисовул).

Откриването и функционирането на Болградската гимназия дава големи надежди на бесарабските българи за модерно светско образование: "Колонистите създадоха това Централно училище с цел, за да може всеки един българин да намери храна на своето умствено развитие, на него цял народ гледа като на светлосарна звезда, която е изряла под свободното небе, за да озари с благотворни лъчи жаждушата за учение българска младеж. На работа, господа, на работа! За да се покажете достойни за вашето призвание и дано всели Бог мир и любов между вас!"³

В българската възрожденска преса има съобщения за успехи и напредък на Болградската гимназия, за обогатяване на материалната база: "От някое време насам отлични промени станаха и ежедневно стават в наредбата на Централното ни училище. Тъй например месечната плата на всички професори (учители – б.м. И. К.) се уголеми, старият педагог г-н Сава Радулов са замени в интерната с по-млад и други нови преобразования ще станат още. Всичко това, казват нашите умни хора, било за добро, дай

Боже, дано тъй да бъде!"⁴

Ето друга дописка в цариградския вестник "България": "Централното училище, или гимназията в Болград, като всяко подобно ново учебно заведение още не може да има надлежашото си устройство, но от ден на ден ся устройва по-добре и според средствата и положението си, дава надежда да принесе благо плодове не само на тукашните, но и въобще на всичките българи ... Най-прясната новина, която имам чест да ви предам от тука е, че в Болградското централно училище скоро ще се открие и българска печатница ..."⁵

В кратка дописка възрожденският поет Димитър Великсин съобщава, че през 1863 г. гимназията получава (без да посочва къде) като дарение музикални инструменти, които позволяват да се формира училищен оркестър⁶. Друг виден български възроденец – Натанаил Зографски – съобщава в дописка за откриване на пансион към Болградската гимназия, в който ще бъдат настанявани както деца от бесарабските села, така и ученици от поробена България. Пансионът е открит през пролетта на 1863 година⁷.

Много от дописките и съобщенията за Болградската гимназия съобщават за празниците и тържествата, провеждани в училището, които се превръщат в събития за Болград и българската диаспора. Най-големите празници са два: на равноапостолите Св. Св. Кирил и Методий и годишните актове.

Ето как Пандели Кисимов описва празнуването на солунските братя в Болград през 1864 г.: "Миналата година (1863 г. – б. а. И. К.) ако и да празнуваха учениците този празник, но той се ограничи само с един молебен, направен в съборната църква без никакви повече тържества. Благодарение, обаче, на тогавашното ученическо съвещане, благодарение на новия директор д-р Георги Миркович, на старанието на комитета, на благоволенieto на всички граждани, празнуването на деня на Св. Св. Кирил и Методий тази година стана едно от най-отличните тържества.

Църковната служба започва в 8 часа преди гладне. Народ много пълнеше Събора. Учениците от Централното училище стояха на група сред храма под училищен флаг с три краски сложени: сиво, черно и жълто, в средата на които на черно платно с едри златни букви напечатано "Славянски просветители Св. Св. Кирил и Методий", а на кръг около тях стояха учениците от взаимните училища със зелени клонки в ръце.

След свършване на молебена народът отиде в широката зала на Централното училище. Тя беше празнично украсена с венци и цветя и светите образи на Св. Св. Кирил и Методий, турени на масата за водосвета. Водосвещението извърши сам протоиерей отец Никифор с църковния клир ... Две слова се казаха. Едното от учителя Тодор Икономов, пространно и твърде отлично. Второто се изрече от Димитър Греков, ученик от IV клас, съставено от него самия ... После водосвета комитета беше приготвил изобилна трапеза в обществената градина ... Трапезата беше сложена, масите подредени, печени агнета наредени, бурето с виното на колата, хляб, окичен със зюмбюли, музикантите на една страна, учениците с флага си там, учителите и гражданите тук; а кажете ни какво живописно от туй, какво по-българско!

Пиршеството се начена и продължи дълго време. Веселбата беше неизказана, българското хоро, българските песни не отсъстваха този ден от веселите болградци. Народният ни характер и тука се свидетелствува: беловласи старци водеха народното хоро и народните песни и се радваха толкова повече, дето дочакаха да видят този народен

празник, непознат дотогава. Излишно е да казвам, че веселбата продължи до тъмно”⁸.

През 1868 г. излизашият в гр. Браила в. “Дунавска зора” отпечатва подробна дописка за празнуването на светите братя в Болград. “Зора ся сипна и голямата черковна камбана звънна, за да извести на жителите празника на нашите народни светци и просветители Кирил и Методий. После един час аз бях вече в съборната черква, помежду учениците, които стояха наред черковата около пряпорец, що носеше името на празнуваните наши светители ...

От черквата, колкото хора имаше и учениците отидоха право в салона на Централното училище, дето се отслужи водосвет и директорът г-н Теодосий Икономов изрече доста пространно слово относително повече за доброто възпитание на децата. След него излезе и един ученик от седмокласниците, който приказва накратко върху заслугите на тия светци, техните трудове и подвизи за покръстването на славянския народ ...”⁹ Подробна дописка за честването на празника на Св. Св. Кирил и Методий в Болград и гимназията е поместена и във в. “Свобода” от 1870 г.¹⁰

Друг важен празник на Болградската гимназия е годишният акт – годишните публични изпити и тържествата при завършване на учебната година. Най-рано съобщение за годишен акт дава през 1860 г. “Цариградски вестник”. Тъй като първата учебна година започва на 3 май, тя приключва на 20 септември 1859 г. “На 20 септември в Болградското централно училище се раздаваха наградите на учениците, които са бяха отличили с добро поведение и с неотслабно прилежание в годишните занятия. Наградите се състояха в книги на молдавски език, които бяха изпроводени от Министерството на народното просвещение ... Наградите се раздаваха подир божествената литургия в голямата училищна зала и съдържаха се с военна музика. Това училищно тържество почетоха със своето присъствие мнозина военни и граждански чиновници ...

Това ново за Болград училищно тържество подежда благотелно на умовете на някои млади юноши, които бяха оставили навсягда училището, шото на другий ден подир това, изявиха желание да оставят своите занятия и да постъпят пак да са учат. Дано, дано да подражат и други млади на техния пример; защото тук промишлений дух на народа много препятства на умственото образование на юношеството”¹¹.

Отново “Цариградски вестник” следващата година информира читателите си за втория годишен акт. “Болград, 17 юлия 1861. Тук в Болград пристигна из Яш на 12 тоя месец г-н Стойка, професор по латински език в Яшката гимназия и Семинарията, определен от правителството да присъства на экзамените в тукашните училища ...

На третий ден на 14 ся изпитаха в негово присъствие и от трите класа учениците от Централното училище. Учениците, ако и да бяха принудени по настоянието на г-н Стойка да здават экзамените в един ден по всичките предмети, което не е тъй лесно, но не посрамираха себе си и г-н Стойка остана твърде доволен от техните познания и смели отговори. Подир обед в 3 часа г-н Стойка прие экзаменните списъци с отметките годишни и экзаменни, подписани от всичките професори (учители – б. а.) и отпрати са в Яш, като поблагодари на учениците за успехите им и на професорите за техните старания.

В неделя, на 16 юлия, са раздадоха наградите на прилежните ученици и обяви са кои ученици ся проведат в по-горни класове”¹².

За годишните изпити и акта в Централното училище в Болград през 1865 г. пише и цариградският вестник “Турция”¹³.

Директорите на Централното училище са важни фигури и затова във възрожденската преса има редица материали, отнасящи се до тях. За втория по ред директор на Болградската гимназия д-р Димитър Мутев (първият българин, защитил докторат в Германия), издигнал за четири години училището до европейско ниво, има няколко съобщения. Първи “Цариградски вестник” пише за неговото избиране на този пост. “И сега като пригласиха негова светлост Дмитрий Степанович Мутев за директор на това училище, ние сме в пълно уверение, че учението ще тръгне напред и работите ще се турят на по-добър ред”¹⁴.

В дописка, подписана от Кирчо Аладов в “Цариградски вестник” отново се дават ласкави отзиви за директора д-р Мутев. “Болград, 28 мая 1862 год. Радост от младите в Болград. Имаме чест да са похвалиме и ние на всички България, който не е чул да чуе. да чете и да са радова на успеха, когото направиха болградските старци. че хванаха да дават първенство на младите и защото наченаха от главата на училището. Поставиха за директор человек млад, с европейско образование и всички молим Бога да му подари дълъг живот, че всичката надежда е на него ...”¹⁵

Въпреки всеобщото одобрение за дейността на д-р Димитър Мутев като директор и нему се налага да отговаря чрез пресата на нападки, че е “пофилософчил” Болградската гимназия – тоест, че обучението има формално-книжен характер. На страниците на “Цариградски вестник” той отхвърля тези обвинения и доказва баланса между теоретичните и практическите знания, които учениците получават в Болградската гимназия¹⁶. Смъртта на д-р Мутев е отбелязана в некролог през януари 1864 г. във в. “Българска пчела”¹⁷.

С дописка от Илия Блъсков излизашият в гр. Браила в. “Дунавска зора” отразява смяната на директора д-р Васил Берон с Теодосий Икономов през ноември 1867 г. “Последствие на някакви си омраза, вгнездена от лани насам между членовете и директора. г-н В. Берон падна от директорството и ся замени с г-н Т. Икономов, бивший до сега професор в туй училище. Вчера г-н Т. Икономов, придружен от учителите и от всичките първенци и други граждани, отидоха в залата на Централното училище, дето според закона, като даде клетва, постъпи вече в новата си служба”¹⁸.

За директорството на Теодосий Икономов след 3 месеца същият вестник пише: “Колкото са отнася до учебната част, няма шо да се каже. Предишните неспоразумения между директора на Централното училище, комитетските членове и професорите са отмахнати, омразите са утаиха. Откогато е постъпил новия директор, всичко е наредено и утъкмено, шото не остана кривичко нито наврѣх игла; сега остава да видим на тия наредби и плодовете.

Най-важното от колкото ся научаваме е предприятието на един журнал, който скоро щял да почне да са издава тука. Засага този журнал щял да излиза на три месеца веднѣж от няколко печатни листа. Никой не знае още какво заглавие ще носи и каква ще му бъде програмата”¹⁹. Става дума за издаването от Теодосий Икономов и отпечатвано в печатницата на гимназията сп. “Общ труд”, от което излизат три книжки.

Невярно се оказва твърдението, че в ръководената от Теодосий Икономов Болградска гимназия “не остана кривичко нито на връх игла”, защото през януари 1869 г. той е принуден да си подаде оставка. За временен директор е назначен румънеца Титус Парву. През март 1869 г. предстои избор на нов директор и затова един анонимен “болградчанин” от страниците на в. “Народност” се обръща към членовете на

инспекционния комитет: "Господа членове! Ето днес сте повикани да изберете един нов директор за училището ни. От това избиране и от принципът, за когото сте назначени, занимават много нашите интереси, интересите на народът ни и укрепването на училището ни..."

Положението на работите са твърде критически, внимавайте добре в избирането си, понеже то ще има една голяма важност в равновесието на бъдещето. Но мислете добре със съзнанието като едни верни синове на отечеството, решете нашата бъдещност и бъдещността на децата ви"²⁰. За директор бил избран зографския архимандрит Натанаил, бъдещият Охридски митрополит и един от организаторите на Кресненско-Разложкото въстание от 1878 г., а по-късно и Пловдивски митрополит. Румънското правителство обаче отказва да назначи Натанаил за директор на гимназията.

Друг много важен проблем, който се разглежда от възрожденската преса, са опитите на румънските власти през 70-те години на XIX в. да променят българския характер на Болградската гимназия и да сложат ръка на доходите, осигурени от общински имоти. В сп. "Училище" от 1874 г. има следната дописка: "Болград, 18 юли 1874 г. И ний се хвалехме с едно се за Бога на света българско училище и него християнското руманско правителство е станало на крак да го отнеме, като му вземе приходите, отдето се издържаше". Следва описание на опитите да се отнеме имуществото на гимназията и правата на българските колонисти в Бесарабия"²¹.

Опитите на румънското правителство да сложи ръка на Болградската гимназия най-подробно се разглеждат от великите български възрожденски публицисти Любен Каравелов и Христо Ботев. Подробно ще цитираме и коментираме написаното от двамата за Болградската гимназия, защото става дума за класически материали на българската възрожденска журналистика. В статията "Болградското училище" Любен Каравелов пише: "Досега българите оттука са мълчали за това, защото имаха надежда, че честното румънско правителство ще тури добър ред в училището ни, но при всичко това ние не виждаме никакво великодушие в поддържането на румъно-българските идеи. Днес, като гледаме какви злоупотребления стават от страна на тоя фанатик (става дума за румънеца Титус Парву, назначен за временен директор на гимназията от 27 януари 1869 г. до 28 декември 1870 г. – б. м. И. К.), който е назначен временно за директор в Болград, то търпението ни изляза вън от пределите и ние идем да молим честното румънско министерство с най-дълбоко уважение и в името на човешината да направи това, щото е потребно за процъфтяването на това наше училище: за да измести днешния директор и да намести в тая служба друго някое лице, рекомандувано от нашата българска болградска община според хрисовула, когото и самото министерство не отрича.

При всичко това, ако и да се говори за преобразованието на това училище, тоест да бъде то румънско, то ние сме уверени във великодушието на министерството, че няма да остави да се парализуват светите наши неща: па и ние, които живеем в една конституционална държава, няма да бъдем неми и да гледаме равнодушно, когато се извършва едно такова посегателство и се отнемат нашите права"²².

На проблемите на Болградската гимназия се спира Каравелов и в статията си "Напредваме ли ние?", в която се казва: "Да поговорим за Българската централна школа. В това също време, когато настоятелите на тая школа се стараят да намерят всичките български боклуци и ги калесат за професори в своята школа, то правителственият

ревизорин обиколил българските колонии, изгонил из училищата българските учители и наместил на тяхно място румъни. Разказват, че такава също участ ще постигне и самата Централна школа..."

Училищното настоятелство се е завзело да събири всичките интриганти и всичките фанфарони (дърдорковци – б. м. И. К.) и да ги направи педагози; а умните, честните и справедливи граждани гледат равнодушно и крият се по дупките. Преди малко време настоятелството е избрало за професор на славянския език и на литературата г-н Васил Стоянов. Разбира се, че всеки един професор, който се избира за едно Централно училище, трябва да има знание, трябва да държи examen, трябва да бъде способен и трудолюбив човек, но настоятелството на гореказаното училище не обръща внимание на такива маловажни дела. Стоянов се е обещал да държи examen след две години, тоест в онова време, когато излезе и неговата статистика. И така, болградските ученици са длъжни да чакат цели две години и да гледат черните очи на г-на Стоянов. Подобни неща биват само у българите. Васил Стоянов, който не е в състояние да подпише правилно името си, се назначава за професор на славянския език и на литературата! Да се чуди ли човек или да се сърди? Ние молиме учениците из Централното училище да проекзаменуват г-н Стоянов и да му запишат нула"²³.

От горният откъс трябва да коментираме два момента. С "професор" и тогава и днес в Румъния се наричат обикновените учители, тъй че когато се говори за "професори" в Болградската гимназия става дума за учители. Що се отнася до мнението на Любен Каравелов за Васил Стоянов то е крайно субективно и невярно. В. Стоянов е виден български възрожденец, един от създателите през 1869 г. в Браила на Българско книжовно дружество и пръв негов деловодител, високо ерудирана личност и добър педагог. В Болградската гимназия Васил Стоянов е учител от 1873 г. до 1879 г. като оставя отлични спомени в ученици и родители.

Любен Каравелов взема отношение и към опитите на румънското правителство да реформира Болградската гимназия в румънски лицей: "Всеки вече знае, че Бесарабия е населена повече с българи, че тия българи се ползваха досега от някои права и привилегии и че в Болград отдавна вече съществува българска школа, която е основана още във времето на русите. Днес всичко това се унищожава, тоест правата на колонистите се отнемат и Българската централна школа се преобразява. Разбира се, че от тия реформи твърде лесно могат да произлязат лошава последствия.

Ние можеме да предположим, че правителството има пълно право да унищожи правата на колонистите и да ги накара да се подчинят на общите господарствени закони; в това също време то няма никакво право да унищожава Българската централна школа, която е основана от другиги и на която доходите принадлежат другиму. Но министърът на просвещението беше рекъл на едно лице, че правителството не желае вече да търпи в земята си български народности и че то не може да поддържа чужди школи. На друго едно лице той е казал така: "Аз знам, че по-голямата част от професорите на тая школа са руски възпитаници и че тия разпространяват руски идеи". Разбира се, че тия неща са за нас доволно чудни. На евреите, на немците, на гърците, даже и на йезуитите се дава пълно право да отворят свои школи, да поддържат своите народности, да съставляват дружества и други такива, а на българите се запрещава да бъдат българи и да изучават своя собствен език!

Нека ни бъде позволено да кажем още веднъж, че с тия несправедливи мери Румъния ще да изгуби твърде много”²⁴.

И накрая ще разгледаме откъс от статията на Христо Ботев “Правата на българите в Бесарабия и Българската гимназия в Болград”. “Селските училища са вече в ръцете на румъните, а Централната школа отдавна вече е достигнала до такова положение, което, както и да е, ще даде право на правителството да турне ръка връз нея. Когато си неспособен да употребиш нещо за своя полза, то ще бъдеш принуден да го отстъпиш на оние, които са способни да го употребят за твоя вреда. А нашата неспособност се е обърнала вече на поговорка. Аз бих говорил тука за плачевното състояние на нашите колониски училища, но времето ми сега не позволява да направя това. Аз ще кажа само няколко думи за знаменитата Болградска гимназия, връз която полагаха такива големи надежди и тукашните, и отсрещните наши братия, но която днес и самите ученици наричат убежище на всякакви бездарности и скопище на различни “ниший духом и богати глупостю”.

Освен неспособността или, право да кажа, разпушеността на управителите, и освен бездарността или слепотата на една чест от професорите, в гимназията има и такива личности, които в другите страни би били способни само за келнери. А ако е така, то не е чудно дето тия личности са достигнали да служат за подигравка на учениците. И наистина, кой не би се присмял на такъв един учител, който преподава българска литература, а на полугодишния экзамен изпитва учениците из VII клас по география? Кой не би се подиграл с едно такова животно, каквото е учителят по немски език г-н Данческу, който позволява да го теглят за косата учениците даже от III клас? Както щете, но една или две крастави кози дават лошава понятие за всичкото стадо: а на румънското правителство това е и потребно. Преди 10-ня дена г-н Данческу, като излязал в III клас на урок, учениците го хванали пак за косата, но той като не бил разположен за шега, ядосал се и търтил такъв бой на едного от тях, щото всичките професори и ученици се струпали да погледат на плачевната комедия. Това е гнусливо и отвратително нещо. Аз се моля на г-н Теодорович (Павел Теодорович е директор на Болградската гимназия – б. м., И. К.) и на всичките по-свестни учители от гимназията да обърнат внимание на това и да се погрижат да отстраняват вече такива донкишоствующи личности, които нанасят пътено на учителските тела и които дават пълно право на румъните да подкопават съществуването на това свято българско учебно заведение. Г-н Теодорович и трезвите мозъци трябва да са се убедили, че орелът, който държи кръстът в устата си, твърде лесно може да ни извади очите с краката си”²⁵. Орелът, който държи кръста в устата си е символното изображение в румънския герб. С този израз Хр. Ботев посочва, че румънските шовинистични управляващи среди могат да унищожат българското образование, ако то не е поставено на солидна основа и ако българите не са сплотени да отстояват правата си.

В заключение можем да обобщим, че българският възрожденски периодичен печат сравнително вярно отразява създаването, развитието и проблемите на Болградската гимназия като първо и водещо българско средно училище през последните две десетилетия преди освобождението на България.

Бележки

¹ “Български книжици”, Цариград, кн. 13, юли 1858, 178–192.

² “Цариградски вестник”, Цариград, бр. 433 от 30 май 1859 г. и бр. 434 от 7 юли 1859 г.

³ “Дунавска зора”, Браила, бр. 10 от 15 януари 1868 г.

⁴ “Народност”, Букуреш, бр. 22 от 17 март 1868 г.

⁵ “България”, Цариград, бр. 69 от 13 юли 1860 г.

⁶ “Българска пчела”, Браила, бр. 25 от 15 септември 1863 г.

⁷ “Съветник”, Цариград, бр. 7 от 6 май 1863 г.

⁸ “Българска пчела”, Браила, бр. 51 от 19 май 1864 г.

⁹ “Дунавска зора”, Браила, бр. 27 от 20 май 1868 г.

¹⁰ “Свобода”, Букуреш, бр. 30 от 10 юни 1870 г.

¹¹ “Цариградски вестник”, Цариград, бр. 474 от 12 юни 1860 г.

¹² “Цариградски вестник”, Цариград, бр. 32 от 5 август 1861 г.

¹³ “Турция”, Цариград, бр. 2 от 17 юли 1865 г.

¹⁴ “Цариградски вестник”, Цариград, бр. 445 от 22 август 1859 г.

¹⁵ “Цариградски вестник”, Цариград, бр. 24 от 9 юни 1862 г.

¹⁶ “Цариградски вестник”, Цариград, бр. 2 от 6 януари 1862 г.

¹⁷ “Българска пчела”, Браила, бр. 35 от 24 януари 1864 г.

¹⁸ “Дунавска зора”, Браила, бр. 4 от 4 декември 1868 г.

¹⁹ “Дунавска зора”, Браила, бр. 19 от 18 март 1868 г.

²⁰ “Народност”, Букуреш, бр. 16 от 9 март 1869 г.

²¹ “Училище”, Букуреш, кн. 8-9 от 31 юли 1874 г.

²² “Свобода”, Букуреш, бр. 8 от 24 декември 1869 г.

²³ “Независимост”, Букуреш, бр. 52 от 15 септември 1873 г.

²⁴ “Независимост”, Букуреш, бр. 46 от 31 август 1874 г.

²⁵ “Знаме”, Букуреш, бр. 9 от 16 февруари 1875 г.